

ZACHTE BERMEN, HARDE FEITEN - VERSLAG VAN DE BINNENLANDSE WERKWEEK 1997 IN SALLAND

Rob Chrispijn¹ & Peter-Jan Keizer²

¹Jodenweg 1, 8385 GP Vledderveen

²Kruisweg 23, 3513 CS Utrecht

Chrispijn, R., Keizer, P.J. 1998. Report on the 1967 study week of the Dutch Mycological Society in Salland, province of Overijssel. *Coolia* 41(4): 197-201.

"Horizontale neerslag". Deze term viel vorig jaar in september op een werkavond in Wijster. Na een periode met regen, eind augustus, was het alweer een paar weken droog. Toch stonden er plaatselijk wel paddestoelen. Vooral op plekken in de open schaduw was de hoeveelheid vocht in de vorm van dauw en mist genoeg om zwamvlokken te verleiden tot het vormen van vruchtlichamen. Het is mogelijk dat de paddestoelen in Salland ook van deze weersomstandigheden hadden kunnen profiteren, al kwamen de regens eigenlijk iets te laat, pas onmiddellijk voor en tijdens de werkweek die plaats vond van 4-11 oktober. Ondanks bange voorgevoelens van veel deelnemers stonden er ruim voldoende paddestoelen om deze werkweek te doen slagen. Opvallend was het grote aandeel mycorrhizasoorten. Dat betekende grote, duidelijke paddestoelen. Ideaal voor beginners, maar ook voor mensen met meer ervaring was het leuk om goede bekenden als de *Papilrussula* (*Russula coerulea*) in zulke aantallen hier te zien.

De ca. 30 deelnemers waren gehuisvest in de Sallandhoeve, een bungalowpark bij Nieuw-Heeten, midden in een deel van Salland waar nog weinig gegevens van bekend waren. De gemeenschappelijke ruimte was te klein om plaats te bieden aan alle microscopen en andere benodigdheden. Daarom moest van een tweede ruimte gebruik worden gemaakt. Deze lag naast het zwembad en bestond aan één kant uit een glazen wand met dito dak. Bij zon leidde dit overdag tot tropische temperaturen, terwijl bij regen de microscopen snel met een stuk plastic moesten worden beschermd. Dankzij enig improvisatietalent en een flink aantal emmers en teiltjes kon alles probleemloos worden opgelost. Het weer was zeer gevarieerd. We noemden al zon en regen, maar het was ook verstild nevelig herfstweer tot ronduit stormachtig tegen het eind van de week.

Harlekijn

Wij bezochten het deel van Salland dat ligt ten noorden en oosten van Deventer. Het bestaat grotendeels uit dekzandgronden. Het meest opvallende element in het landschap van ons onderzoeksgebied is wel de Holterberg, een tot 66 m hoogte opgedrukte stuwwal, een overblijfsel van de IJstijdgletschers. Richting IJssel loopt het zandlandschap langzaam vlak af. Direct langs de IJssel zijn rivierinvloeden merkbaar in de vorm van meer kleiïge substraten. De strook klei is aan de Overijsselse kant nogal smal en er liggen jammer genoeg bijna geen landgoederen op de klei, zoals rond Utrecht; daarvoor moet je wat meer

naar het noorden, richting Zwolle. Oude lanen en landgoederen zijn er in het gebied ten noorden van Deventer in rijke mate aanwezig, echter grotendeels op min of meer voedselarme zandgronden. Toch kwamen er diverse verrassende vondsten uit te voorschijn. De zandgronden in Salland hebben geen dieperliggende leemlaag die water zou kunnen tegenhouden. Regenwater zakt er makkelijk in weg naar diepere lagen, en verdampt ook weer snel. Beken hebben hier nooit gelopen, wel waren er natte schrale graslanden waar water stagneerde.

Al in het begin van deze eeuw werden in Salland diepe water-afvoerende sloten gegraven om boeren te behoeden voor wateroverlast. Door deze ingreep werd de grondwaterstand geleidelijk aan een meter verlaagd. De daarmee gepaard gaande verdroging, in combinatie met sterk geïntensiveerde landbouwmethoden, heeft geleid tot een dramatische achteruitgang in de bijzondere plantengroei. De Harlekijnorchis, ooit massaal aanwezig op alle vochtige schrale graslanden, verdween al snel uit Salland. Tot in de vijftiger jaren plukten kinderen nog bosjes Welriekende nachtorchis rond Raalte. Mooie woorden en prachtige rapporten ten spijt, heeft de sterke achteruitgang zich alleen nog maar voortgezet. Zoals in zoveel delen van Nederland kijken we hier naar een onttakeld landschap. Floristisch gezien is Salland nog slechts een schaduw van wat het was. Of dit ook opgaat voor de paddestoelen weten we niet, want we hebben meestal gekeken op plaatsen waarvan oude gegevens ontbreken. Er is dus geen vergelijkingsmateriaal. Misschien dat daarom het oordeel van mycologen gunstiger uitvalt dan dat van de plantenliefhebbers.

Zorgvliet

Een kinderhand is gauw gevuld, zegt men. En onwetendheid kan iets zorgeloos met zich meebrengen. Toch waren de meeste activiteiten er deze week op gericht om onze onwetendheid te verminderen. Het bleek al snel dat de mycologisch interessantste plekken lagen in gebieden waar de invloed van de IJssel zich deed gelden. Dus daar waar de zandbodem vermengd is met kleideeltjes. Zo'n plek was Zorgvliet, een klein landgoed ten noorden van Deventer. Het bestaat uit een paar lanen met voornamelijk eiken en een natter gedeelte met opgaande populieren en wat berkenopslag. In een laan die plaatselijk met puin was verhard, stonden vijf soorten vezelkoppen. De meest bijzondere was de Groenvoetvezelkop (*Inocybe calamistrata*), een paddestoel met een opstaand-schubbige hoed en een schubbige steel die naar de basis een duidelijk groene tint vertoont. Dat laatste kenmerk maakte, samen met de gladde sporen en clavate cystiden, determinatie binnen de minuut mogelijk. Na 1986 is deze soort nog maar in vijf uurhokken waargenomen, een sterke achteruitgang vergeleken met de periode ervoor. Hij staat daarom in de Rode Lijst als bedreigd. Door het populierenbosje liep een soort sloot waarvan de bedding langs de opstaande kanten gedeeltelijk droog was gevallen. Tussen het mos en de kruiden die hier groeiden, vonden we een andere Rode Lijstsoort, het Grootsporig staalsteeltje (*Entoloma cyanulum*). Omdat we hem kenden van moerassen tussen veenmos, leek dit een vreemde vindplaats. Maar volgens Chiel Noordeloos is deze soort wel eerder in een dergelijk milieu gevonden. Dit prachtige diepblauwe staalsteeltje is inmiddels van zo'n vijf plaatsen bekend. Gelukkig hoeft

een paddestoel niet altijd zeldzaam te zijn om enthousiasme op te wekken, hoewel het natuurlijk wel helpt. Langs dezelfde sloot stond de Goudgele hertezwam (*Pluteus leoninus*), met z'n schitterende Napelsgele hoed een lust voor het oog. En echt algemeen is deze paddestoel ook niet te noemen. Een soort die we deze week regelmatig tegenkwamen, was de Groene knolamaniet (*Amanita phalloides*). Altijd in wegbermen. Ook hier in Zorgvliet stond hij in een laan.

Zand erover

Een aantal lanen in Salland kenden we al van eerdere bezoeken. Hoogtepunt vormde toen een bezoek aan de Spanjaardsdijk. Dit is een weg waarvan gedeelten met Eik en Beuk beplant zijn. De bomen zijn nu zo'n zestig jaar oud maar, gezien de naam, ligt deze weg er al veel langer. De bermen zijn schraal maar waren in juli 1993 net gemaaid dus zonder paddestoelen. In de spatrand, de vijftig centimeter brede strook tussen asfalt en bomen, stond Eekhoornpjesbrood (*Boletus edulis*) en even verderop een tiental exemplaren van een prachtige koraalzwam. De meeste vruchtlichamen waren nog jong en het okergeel vertoonde een onwaarschijnlijk tere rose zweem, karakteristiek voor de Beukekoraalzwam (*Ramaria fagetorum*). Ademloos keken we toe terwijl de auto's op nog geen meter afstand voorbij scheurden. In 1994 stonden hier weer een paar exemplaren. Tijdens de werkweek in Nieuw-Heeten verheugden we ons op een hernieuwde kennismaking. Maar alles woelt hier om verandering, om een boektitel van Renate Rubenstein aan te halen. Niets is blijvend, dat zou je als natuurliefhebber in Nederland toch moeten weten. Op het wegdek van de Spanjaardsdijk had men een nieuwe asfaltlaag aangebracht. Dit wegdek lag daarvoor ook al hoger dan de berm maar nu was het zoveel geworden dat de aannemer de berm ook had moeten ophogen. Met wat toevallig voorhanden was. In dit geval humusrijk zand. Daarbij had men meteen de aan de andere kant van de rij beuken gelegen greppel gedicht en het geheel mooi geëgaliseerd. Ja, het zag er weer keurig uit. Alleen lijkt de kans dat de zeer zeldzame Beukekoraalzwam deze ingreep overleefd heeft uiterst klein.

Nog meer treurigheid: tijdens een NMV-fietsexcursie vanuit Olst van enkele jaren geleden ontdekten de deelnemers een mooie schrale berm langs de Zandwetering. Hier stond de Wortelende boleet (*Boletus radicans*) en een russula met een glimmend rode hoed en strogele lamellen. Maarten van Vuren determineerde hem later als *Russula laeta*, de Okerroze russula. Tweede of derde vondst van Nederland. U begrijpt al waar dit verhaal op uitdraait. Inderdaad, zand erover. De weg was opnieuw geasfalteerd en daarna had men de berm met hetzelfde Hollandse gevoel voor orde en netheid opgehoogd met voedselrijk zand. Aangeplempt & gladgestreken. Een paar weken na de werkweek heeft hierover een stuk in het Deventer Dagblad gestaan. Met de bedoeling om bij de betreffende instanties aandacht te vragen voor de mycologische rijkdom van sommige bermen. Want ook tijdens deze werkweek ontdekten we weer een bijzonder rijke berm. In dit geval was het de Rozenvoorderdijk, ten oosten van Olst. Hier, en in het aanliggende bos, vonden we niet minder dan 40 ectomycorrhizavormende soorten, waarvan het merendeel in de berm stond. Twee soorten stekelzwammen, de Fluwelige stekelzwam (*Hydnellum spongiosipes*) en de

Gezoneerde stekelzwam (*H. conrescens*). Verdere interessante soorten waren onder andere Donker hazeoor (*Otidea bufonia*), Gevlekte vezelkop (*Inocybe maculata*) en wederom Groene Knolamaniet (*Amanita phalloides*).

Vele landgoederen zijn bezocht, met niet zelden aardige verrassingen. In het gebied "Nijndal", op de kaart aangeduid als "Hei", vonden we in een klein nat wilgenbosje de bijbehorende paddestoelengemeenschap prachtig ontwikkeld met Violetvlekkende moerasmelkzwam (*Lactarius aspidius*), Kopperode gordijnzwam (*Cortinarius uliginosus*), Gegordelde gordijnzwam (*C. trivialis*) en massaal Moerasbossatijnzwam (*Entoloma sericatum*) op de grond en Ranzige mycena (*Mycena olida*) op een mossige boomstam. Langs de lanen weer diverse russula's en Groene Knolamaniet. Verreweg het interessantste landgoed was wel "De Bannink", waar we dan wel niet zo gastvrij werden onthaald, maar waar maar liefst 190 soorten werden aangetroffen, waaronder de uiterst zeldzame Tengere stekelzwam (*Phellodon melaleucus*).

De klapper van de week was zonder meer de vondst van Groene satijnzwam (*Entoloma versatile*) in een bosje nabij een steenfabriek direct ten zuidoosten van Rijssen. Deze opvallende olijfgroene soort was uitgestorven gewaand, want sinds 1943 niet meer gezien in Nederland.

Er is deze week veel gedaan. We hebben 85 excursieformulieren (één per kilometer-hok) ingevuld met daarop één tot 153 soorten. Zo'n 40 gebieden zijn serieus bekeken. Alles bijelkaar zijn er meer dan 680 soorten gevonden. Landgoederen en lanen vormden een rijke bron van soorten. Daarnaast waren in de dennenbossen dit jaar enkele soorten algemeen, die dat gewoonlijk niet zijn, met name Papilrussula (*Russula coerulea*), Duivelsbroodrussula (*R. drimeia*) en Koeieboleet (*Suillus bovinus*) met zijn begeleider Roze spijkerzwam (*Gomphidius roseus*). Het gebied lijkt in Nederland een klein bolwerkje voor stekelzwammen te vormen, waarvan we verschillende soorten in oude laanbermen hebben aangetroffen. Ook een soort als de Ivoorzwam (*Hygrophorus eburneus*) hebben we drie keer gezien. Gezien de paddestoelen die we zagen lijkt het alsof het voedselarme zand van Salland hier en daar wat verrijkt is met een snuffe kalk, een interessant verschijnsel, dat eens nauwkeuriger uitgeplozen zou moeten worden.

Video

De publiciteitscommissie krijgt nogal eens de vraag of de NMV geen informatieve video over paddestoelen heeft. Vooral scholen hebben daar veel belangstelling voor. Vandaar dat Nel Bulthuis samen met Lies Jansen het initiatief namen tot de vervaardiging van een dergelijke video. Henk Wittgen uit Arnhem beschikt over semiprofessionele apparatuur en werd bereid gevonden om gedurende deze werkweek gedurende twee dagen opnames te komen maken. Daarvoor was de medewerking nodig van een aantal deelnemers omdat deze tijdens een excursie door de camera gevolgd zouden worden. De avond ervoor konden vrijwilligers zich op een deelnemerslijst zetten. Mycologen zijn een verlegen volkje of men zag de bui al hangen en dacht dat er van paddestoelen zoeken niets zou komen, want de lijst bleef blanco. Tot Marjo Dam zich er mee bemoeide en een aantal mensen persoonlijk

benaderde. Misschien heeft ze hen gechanteerd of een hoge beloning in het vooruitzicht gesteld. Het resultaat was dat we de volgende morgen met een flinke groep op pad konden gaan. Hetgeen de levendigheid van de video zeer ten goede is gekomen. De vele discussies en ander gekakel leverden een natuurgetrouw beeld op in de reportage van deze excursie die dit voorjaar is uitgekomen onder de titel 'Een dag mee met de NMV' (zie Coolia 41(3), 1998).

Automatische piloot

Om al die waarnemingen van de werkweek vast te leggen voor de eeuwigheid moesten er heel wat formulieren ingevuld worden. Het boekhoudkundige gedeelte van het karteren is niet al te boeiend, zodat je het op de automatische piloot moet kunnen doen. Het zal niemand ontgaan zijn dat met het uitkomen van het 'Overzicht van de Paddestoelen in Nederland' er heel wat paddestoelennamen veranderd zijn. Het blijft merkwaardig dat binnen een wetenschappelijke discipline elke tien jaar 10% van de soortnamen verandert, terwijl de paddestoelen zelf niet veranderen. En het 'Overzicht' loopt alweer achter want er zijn soorten die eigenlijk alweer anders moeten heten. Dus over tien jaar krijgen we hetzelfde circus weer opnieuw. U merkt de irritatie. Dat heeft te maken met die automatische piloot. Voor wie per jaar een paar honderd karteringsformulieren invult, levert een dergelijke gang van zaken alleen maar tegenzin op. Want de meeste veranderingen hebben niets te maken met een gewijzigd inzicht in de aard van een soort of een geslacht maar zijn een gevolg van domme nomenclatuurregels. De namen vormen de "taal" van de mycologen en wanneer die voortdurend veranderen (soms zelfs heen en terug!) is dat een ernstige hinderpaal voor de *werkelijke* vooruitgang in de mycologie.

Architectura & Natura

**boeken en gidsen
over dieren en planten
uit de gehele wereld**

Lelegracht 44 (bij de Westertoren)	openingsstijden
1015 DH Amsterdam	maandag 12.00 - 18.30
Tel. 020 6236186	dinsdag - vrijdag 9.00 - 18.30
Fax 020 6382303	zaterdag 9.00 - 18.00